

MORÁLNE HODNOTY A VEDECKOTECHNICKÁ REVOLÚCIA

BARBORA HLAVOVÁ

Človek 20. storočia žije v chaose ustavičných technických vynálezov a spoločenských premien. Obklopuje sa umelým svetlom svojich výtvorov, kybernetikou, televíziou, abstraktným maľovaním, medziplanetárnymi letmi, ale pritom čoraz častejšie ho začína prepadávať pocit odludšteného a odcudzeného tvora, ubitého svetom, ktorému dal život. Snaží sa nájsť vzťah ku všetkému, čomu dal existenciu, ale predovšetkým chce nájsť samého seba. Moderná technická civilizácia, ktorá sa stala nielen fetišom tohto storočia, ale aj spásanosnou odpoveďou na problémy ľudstva, zabúdajúc na svojho tvorca, vytvára pre neho často neludské, až paradoxné situácie. Preto si človek čoraz nástojčivejšie začína klásť otázky o zmysle svojho života, o vlastnej hodnote, o svojom mieste v pretechnizovanom svete. Vracia sa k vlastným ľudským problémom, ktoré sú pre neho väčším otáznikom ako let do neznámeho vesmíru. Už sám fakt uvedomenia si tohto problému znamená snahu o jeho riešenie. Signalizuje to aj súčasná teoretická orientácia spoločenskovedných disciplín, ktoré priamo, alebo nepriamo, a diferencovane v závislosti od toho, ktorej stránky ľudského bytia sa chcú zmocniť, snažia sa o odpoveď na tieto imanentne ľudské problémy. Pritom je príznačné, že ich odpovede sú, najmä v súčasnom kapitalistickom svete, viac pesimistické ako optimistické a mnohé v podstate koincidujú v názore, že vedeckotechnická revolúcia má deštrukčný, nepriaznivý vplyv na človeka. Keďže táto myšlienka o ničivom vplyve vedeckotechnickej revolúcie na človeka je obsiahnutá v mnohých filozoficko-antropologických koncepciách, nebude bez zaujímavosti všimnúť si stanovisko marxistickej etiky k tomuto problému, jej odpoveď na vzťah človeka a vedeckotechnickej revolúcie, a tým čiastočne aj odpoveď na miesto a zmysel človeka v súčasnom svete.

Hneď úvodom si treba uvedomiť dva základné momenty, ktorých rešpektovanie je predpokladom pre naše ďalšie uvažovanie.

Predovšetkým, pre všetky spoločenskovedné disciplíny nemôže dnes už byť zanedbateľná existencia fenoménu vedeckotechnickej revolúcie, existencia nového civilizačného procesu, v ktorom súčasný človek žije. Ak zo všetkých spoločenských disciplín práve etika ako „filozofia praktická“ je najpovolanejšia a dokonca povinná pomôcť človeku tohto storočia nájsť zmysel svojho života a svoje miesto vo svete, ktorý aj on stvára, ale ktorý je mu v mnohom cudzí, tak sa pre ňu analýza vzťahu vedeckotechnického procesu a morálky musí stať fundamentálnym východiskom.

Druhým, nemenej dôležitým faktom je skúsenosť, že existencia fenoménov, ktoré spôsobujú nový civilizačný proces, vyzdvihuje a mení subjektívny, ľudský faktor. Uvedomenie si tohto poznatku marxistickou morálnou teóriou, práve tak ako aj ostatnými spoločenskovednými disciplínami, znamená, že vzťah subjektu—objektu, človeka—sveta, individua—spoločnosti nemožno už riešiť spô-

sobmi tradičnej filozofie, t. j. analýzou v úzkej gnozeologicko-racionálnej rovine, pretože dnes interakcia človeka a sveta je omnoho zložitejšia, dynamickejšia a bohatšia a jej pochopenie presahuje hranice čisto len gnozeologického prístupu. Tento fakt evokuje marxistickú morálnu teóriu zbaviť sa tradičného, metafyzického a čisto len gnozeologického spôsobu odpovede na otázky dnešného človeka. Jeden zo spôsobov, ako na tieto jeho otázky aspoň čiastočne zodpovedať, vyžaduje, aby marxistická morálna teória akcentovala predovšetkým otázku morálnych hodnôt, hodnotovej orientácie človeka v dnešnom svete. Veď morálnosť človeka, ako jeden zo základných ľudských rozmerov, je aj otázkou jeho morálnych hodnôt. Ak aj súčasná marxistická etika považuje za najpodstatnejší moment pri analýze ľudského konania práve hodnotovú orientáciu človeka, musí ešte nevyhnutne vlastnú problematiku hodnôt riešiť aj vo vzťahu k dnešnej vedeckotechnickej revolúcii.

Za predpokladu, že marxistická etika postaví do centra svojej pozornosti tieto dva problémy: analýzu vedeckotechnickej revolúcie a vlastnú problematiku hodnôt, môže sa pokúsiť riešiť už v úvode naznačené otázky.

Najpodstatnejším krokom marxistickej morálnej teórie k riešeniu vzťahu vedeckotechnickej revolúcie a morálnych hodnôt musí byť predovšetkým zbaviť sa *dualizmu*, ktorý kladie medzi morálne hodnoty a techniku, chápanú v najširšom slova zmysle, neprekonateľnú priepasť. Na tento závažný moment upozorňuje už George Mesthene,¹ keď zdôrazňuje, že tento dualizmus je dôsledkom chápania hodnôt ako nemenných, večných právd, vytvorených síce ľudstvom, avšak veľmi ťažko podliehajúcim zmenám. Mesthene má pravdu, keď hovorí, že už len sám pojem „hodnota“ pre-enduje na niečo, čo je pevne zafixované v skutočnosti a v súvislosti s tým chápané ako večné a nemenné. Na druhej strane moderná technická civilizácia, pričom zdôrazňujeme zvlášť adjektívum „technická“, na základe skúsenosti doslova provokuje chápať ju ako ustavične sa meniaci a dynamický fenomén, nevraviac už o tom, že ide o proces, a teda oprávnené si zasluhuje a nárokuje na tieto znaky, ktoré v podstate aj má. Preto niet sa čomu diviť, že ak zotrývame v tradičnom uvažovaní, pri ktorom jeden pól relácie — hodnoty budú pre nás nemennými, stálymi komponentmi, a druhý pól tohto vzťahu — moderná technická civilizácia komponentom neustále sa meniacim, dynamickým, tak nevyhnutne musíme prijať dnes tak rozšírenú a vo všeobecnosti aj prijímanú teóriu o jedine deštruktívnom vplyve vedeckotechnickej revolúcie na morálne hodnoty, morálku a človeka vôbec. Zotrvať na tomto dualizme znamená prijať názor, že vedeckotechnický proces rozleptáva, ničí, búra kultúrne tradície a všetko duchovné, čo ľudstvo vo svojej histórii vytvorilo, že zatracuje morálne hodnoty, ktoré tu po stáročia boli vodidlom pre konanie a správanie človeka, tie hodnoty, ktoré boli prezentom jeho morálnosti. Zbaviť sa tohto dualizmu morálnych hodnôt i vedeckotechnického procesu a nájsť teda aj určité riešenie ľudských otázok človeka dnešného veku, na odpoveď ktorých si osobuje právo predovšetkým etika, otvára zvlášť pre marxistickú etiku veľké

¹ MESTHENE, G.: Technology and Human Values, Science Journal, October vol. 5A, č. 4, s. 45—53.

možnosti. Marxistická etika aplikáciou zákonitostí historického materializmu a predovšetkým prijatím metódy dialektiky je schopná tento dualizmus prekonať.

Predpokladom pre tento jej čin je, aby si všimla z problematiky morálnych hodnôt najmä dve otázky: pôvod morálnych hodnôt a morálno-hodnotovú orientáciu človeka.

Pri probléme genézy morálnych hodnôt v marxistickej etike nejde ani tak o vyvrátenie koncepcií orientujúcich sa na vysvetľovanie morálnych hodnôt ako večných, nemenných entít, daných Bohom, Absolútnom a pod., ani o výslovne relativisticko-naturalistické chápanie tohto problému, pretože obidva tieto extrémne prípady neboli schopné ani teoreticky ani prakticky sa udržať. Ide skôr o akcentovanie otázky, ako človek vytvára morálne hodnoty. Pre marxistickú etiku je jedine prijateľné tvrdenie, že duchovné hodnoty, teda aj morálne, sú antropologické a sociálno-spoločenské fenomény. Antropologické v tom zmysle, že sú výsledkom subjektovo-objektovej relácie, výsledkom vzťahu človeka a sveta, pri ktorom sa uskutočňuje nielen spredmetnenie sa človeka vo svete a osvojenie si tohto sveta, ale súčasne tento proces je aj procesom, v ktorom človek dáva zmysel a význam predmetom, javom. Človek transformuje vonkajšie predmety, javy do svojho ľudského sveta a paralelne s poznaním ide aj zhodnocovanie týchto javov. Teoretické a praktické sa teda prekrýva, pretože sa nepýtame len na všeobecné príčiny nášho konania, ale pýtame sa aj na zmysel týchto akcií pre nás. Hodnoty sú tak výsledkom sebarealizačného procesu človeka. Toto v plnej miere platí aj o morálnych hodnotách. O morálnych hodnotách ako antropologických fenoménach hovoríme len v abstraktno-teoretickej rovine, pretože sebarealizačný proces človeka je vždy nevyhnutne procesom spoločensko-sociálnym, odohrávajúcim sa v danom, konkrétnom spoločensve. Celý proces vlastnej realizácie morálnych hodnôt v konkrétnej spoločenskej sfére je nesmierne zložitým procesom. Podstata tohto procesu je daná vzťahom morálnej hodnoty a morálnej normy, vzťahom, ktorého podrobná analýza by však presahovala rámec našej práce, pretože by si vyžadovala hlbší, podrobnejší a špecifický prístup.

Ak dnešná naša socialistická spoločnosť stojí na prahu vedeckotechnickej revolúcie a novej civilizácie, ktorá je špecificky odlišná od predchádzajúcej priemyselnej civilizácie, vytvárajú sa tu aj špecifické pomery pre vznik morálnych hodnôt. Táto špecifickosť znamená jednak, že sa tu otvára principiálne neomedzený priestor pre ich vznik, jednak ak vedeckotechnická revolúcia revolucionizuje, angažuje subjekt k tvorbe hodnôt, zároveň mu dáva aj možnosť ich tvorby vzhľadom na ciele a ideály, ktoré táto civilizácia má dosiahnuť. A nielen to, ak otázka vzniku hodnoty je aj otázkou výberu, tak súčasná civilizácia práve svojou dynamikou vytvára oveľa optimálnejšie a potencionálne „objemnejšie“ možnosti pre tento výber ako civilizácie pred ňou. Samozrejme, že tento výber a s ním súvisiaci vznik hodnôt, aby bol ľudský v pravom slova zmysle, na to musí mať táto civilizácia humanistický charakter. A tu sa otvárajú veľké šance práve pre socialistickú spoločnosť. Podstatné však pre náš problém je konštatovanie, že *v procese vedeckotechnickej revolúcie morálne hodnoty ako antropologické a sociálno-spoločenské fenomény sú výsledkom tejto civilizácie a dialek-*

tický vzťah medzi ich vznikom a novým civilizačným procesom nemožno umrtvovať alebo dualisticky vysvetľovať.

Najcharakteristickejším znakom vzťahu morálnej hodnoty a vedeckotechnickej revolúcie je dynamickosť, ktorá nám nedovoľuje hovoriť ani o večnej hierarchii morálnych hodnôt, ani o uzavretosti tohto civilizačného procesu. Ak teda vznik morálnych hodnôt treba hľadať v bohatstve a dynamike spoločensky rozvíjajúceho sa človeka, tak vedeckotechnická revolúcia vytvára neohraničené možnosti pre vznik nových morálnych hodnôt, a preto nemáme nijaké právo na dualistické vysvetľovanie ich vzájomného vzťahu.

Z doteraz povedaného by sa však mohlo mylne usudzovať, že nám ide len o určité teoreticko-logické vysvetlenie tohto vzťahu. Keďže etika má byť predovšetkým praktickou filozofiou, pokúsme sa toto uvažovanie dotiahnuť do praktickej sféry priznaním, že morálne hodnoty orientujú konanie človeka, čím (po predchádzajúcom vysvetlení ich pôvodu) sa práve týmto konaním človeka vracajú ako osvojené idey a vlastnosti do skutočnosti, z ktorej vyšli. Morálka sa uskutočňuje konaním, činom. Potenciálne morálne hodnoty, pre ktoré vedeckotechnická revolúcia vytvára optimálnejšie možnosti vzniku, sa realizujú až v čine človeka. Ak sa len letmo dotkneme analýzy štruktúry ľudského správania, tak jedným z jeho najpodstatnejších elementov bude prvok *postoja*, ktorý je v podstate nositeľom hodnotového momentu. Práve postoj vylučuje všetky ostatné motívy konania, ktoré nie sú v súlade s ním, a tým zároveň preferuje istý druh správania človeka. Postoj s prijatým motívom zvýrazňuje daný čin človeka. Hodnotiace postoje človeka tvoria najdôležitejší komponent pri vysvetľovaní motivácie ľudského konania. Okrem toho gnozeologické a axiologické stránky činnosti sa neustále prekrývajú a v každom momente činnosti človek nielen poznáva, ale aj hodnotí, má taký, alebo iný postoj k určitým veciam, javom. Teda každý človek nielen hodnoty tvorí ako „potenciálne možnosti“, ale ich aj realizuje tým, že si ich volí, tým, že zaujíma určitú hodnotovú orientáciu.

Premenlivosť, variabilnosť morálnohodnotovej orientácie dnešného človeka nemožno klásť za vinu vedeckotechnickej revolúcii ako takej, ale jej charakteru, najmä jej dynamickosti, ktorá spôsobuje premenlivosť a väčšiu dynamickosť aj v systémoch morálnych hodnôt jednotlivcov i v nadindividuálnych morálnych systémoch. Je len samozrejmé, že dynamike vedeckotechnického procesu, ktorý od základu mení spôsob života človeka, nemôže a ani nestačí tradičná hierarchia morálnych hodnôt. Súčasná technická civilizácia mení spôsob života človeka nielen tým, že nové objavy a spoločenské zmeny evokujú k dynamickejšiemu životu človeka tohto veku, ale aj tým, že „celá sféra ľudského života vstupuje postupne ako nový dynamický činiteľ do pohybu civilizácie. Človek nesplyva so svojou bezprostrednou činnosťou, ale používa ju, zaraďuje ju do motivácií, vypestovaných celkovým civilizačným úsilím — teda dostáva sa nad ňu, pozná zmeny v obsahu ľudského života. Správa sa k okolitému svetu a k sebe samému zároveň ako k prostriedku i ako k cieľu“². To prekliesňuje priepasť medzi životom človeka a svetom techniky, prekleňuje priestor, ktorý doterajšie civilizácie prehľbovali. Jej

² RICHTA, R.: Civilizace na rázcestí, Praha 1969, s. 170, 177.

tendenciou a podmienkou je plný a všestranný rozvoj ľudských tvorivých síl, rozvoj človeka ako samociela. Uvedomenie si tohto faktu marxistickou morálnou teóriou znamená po novom pochopiť motívy konania človeka a výber morálnych hodnôt pri jeho správaní. Na druhej strane morálna teória nesmie strácať zo svojho zreteľa nielen funkčnosť morálnych hodnôt, ale aj ciele a ideály spoločnosti. Len na základe týchto daností ako východísk môže sa pokúsiť o zodpovedanie otázky súčasnej hodnotovej orientácie človeka. Funkciou morálnych hodnôt je orientovať konanie ľudí morálnym smerom a pomáhať dosiahnuť spoločenský cieľ alebo projekt individua. Každé spoločenstvo si vytyčuje určité ciele a ideály, o ktorých splnenie a realizovanie sa snaží. Je to skutočne cielavedomá ľudská činnosť, ktorá odlišuje človeka od zvierata. Schopnosť človeka abstrahovať, predstavovať si predchádza každú jeho činnosť. Zámer a vôľa ako duchovné schopnosti človeka ho približujú k jeho cieľu. A práve na tieto zámery a ciele spoločnosti je morálna hodnota nevyhnutná. Touto svojou funkciou pokrýva určitú spoločenskú potrebu — priblížiť sa k danému cieľu a súčasne tým orientuje aj morálne konanie individuí. Treba však upozorniť, že morálna hodnota práve tak ako aj sám spoločenský cieľ je koniec koncov objektívne determinovaná spoločenskými zákonitosťami. Preto zákonitosti, ktoré platia pre nový civilizačný proces, budú determinovať aj morálnosť súčasného človeka. Preto nemožno nebrať do úvahy túto podmienenosť a pridržať sa tradičnej protirečivej charakteristiky vzťahu morálnych hodnôt a sveta techniky.

Bohatstvo a dynamika spoločenského života vytvárajú podmienky pre to, aby sa individuum súčasne orientovalo na viacero morálnych hodnôt. Morálny hodnotový systém individua bude závisieť od množstva faktorov, ktoré budú podmieňovať výber práve tých a nie iných morálnych hodnôt a v konečnom dôsledku budú určovať morálnosť človeka. Veľmi ťažko je určiť všetky tieto faktory, v podstate to ani nie je možné, pretože vzhľadom na zložitú štruktúru a dynamiku života spoločnosti ten faktor, ktorý je dnes dominantný, akcentovaný, zajtra už nemusí platiť. No i napriek tejto zložitej situácii pokúsili sme sa určiť tri činitele, ktoré ovplyvňujú určitú morálno-hodnotovú orientáciu individua, a tým aj jeho morálne konanie.

Sú to:

1. spoločensko-sociálne situovanie individua,
2. jeho individuálny, osobný cieľ,
3. časovosť.

1. Ľudská spoločnosť je bohato diferencovanou štruktúrou, ktorá ako taká, so svojimi najvšeobecnejšími cieľmi, projektmi je abstrakciou, pretože z hľadiska požiadavky konkrétnosti morálky sú to vždy určité, konkrétne individua, situované v konkrétnych spoločensko-výrobných, skupinových, rodinných, osobných vzťahoch. V tejto konkrétnej životnej totalite každé individuum, rodina, skupina, kolektív a pod. má svoj morálny hodnotovo-normatívny systém, ktorým aktualizuje len určité morálne hodnoty vybrané vzhľadom na svoje sociálno-triedne situovanie. Z tohto hľadiska nie je možné, aby všeobecný morálnohodnotový systém bol totožný s morálnohodnotovým systémom každého individua, a aby bol abso-

lútne a jednoznačne prijímaný každým členom spoločnosti, v ktorej platí. V triednej spoločnosti je triedne situovanie individua dominantné pre jeho morálnohodnotovú orientáciu. Individuum je veľmi zriedka schopné (nie je to však vylúčené) vydeliť sa svojimi morálnymi hodnotami z triedy, do ktorej je ekonomicky zaradené. Ak sa o to aj pokúsi, vždy je jeho pokus, aspoň spočiatku, sprevádzaný morálnymi konfliktmi, pretože sa ešte orientuje na dva morálne hodnotové systémy. Avšak ani v beztriednej spoločnosti nie je možné vyhnúť sa morálnym konfliktom, pretože i keď tieto konflikty nemajú triedny charakter, vznikajú ako výsledok kolízie individua medzi viacerými povinnosťami. J. Popelová vidí jednu z príčin vzniku morálnych konfliktov práve v tom, že individuum musí rešpektovať viacero morálnych noriem, ktoré si objektívne protirečia, nie sú v súlade. „Celý rad morálnych konfliktov vzniká z kolízie povinností, ktoré vyplývajú z platných morálnych noriem, pri ktorých však v konkrétnom prípade nie je jednoznačné, ktorá norma má prevahu. Tieto morálne konflikty sú veľmi časté, zvlášť v súčasnosti, keď preťaženie ľudí najrozličnejšími povinnosťami často vedie ku kolízii medzi povinnosťami. Tieto konflikty nie sú antagonistickej povahy, vznikajú medzi normami, medzi ktorými nie je antagonizmus, môžu sa však za určitých okolností stať veľmi vážnymi, bolestnými, až tragickými. Sú odrazom spoločenských rozporov socialistickej spoločnosti, v ktorej už síce nie je rozdelenie na triedy a triedny boj prestal byť hlavným prostriedkom riešenia triednych rozporov, avšak ešte neboli vytvorené podmienky, za ktorých sa človek stáva úplne pánom svojho zospoločenšenia.“³ Treba zároveň zdôrazniť, že sociálno-triedne, skupinové alebo rodinné situovanie individua vytvára nielen predpoklady pre určitý druh jeho morálnohodnotovej orientácie, ale aj pre formovanie sa, existenciu a zakotvenie určitých morálno-normatívnych nadindividuálnych systémov, podľa ktorých sa bude posudzovať morálne konanie individua.

2. Človek je síce spoločenský tvor, situovaný do určitých spoločenských vzťahov, ale v protiklade k tejto spoločenskosti je aj individuum, ktoré má samo pre seba svoje ciele a ideály, o ktorých splnenie a realizovanie sa snaží. Určité zacielenie, predstava o mojej budúcnosti, to, čo chcem získať, prežiť, určuje mi aj, aký mám byť. Tento zámer, projekt podmieňuje, determinuje moju morálnu seberealizáciu. Zámer človeka nikdy nemôže byť mimo človeka, je v ňom samom, je jeho bytostným rozmerom, impulzom, ktorý orientuje výber morálnych hodnôt. Tak ako je dynamická spoločensko-praktická činnosť človeka, v ktorej sa uskutočňuje jeho seberealizácia, taký dynamický je aj jeho morálny cieľ, uskutočňujúci morálnu seberealizáciu človeka. Cieľ, projekt človeka, ktorý je súčasťou osvojenia si vonkajšieho sveta človekom, v ktorom sa uskutočňuje jeho spoločenská podstata a ktorého súčasťou je aj morálny cieľ individua, nie je vždy homogénny, ale je to celá štruktúra zámerov, cieľov, ktoré človek uskutočňuje a vzhľadom na vonkajšie okolnosti aj mení. Vedomý cieľ človeka určuje charakter činov a správania sa človeka, určuje výber a rešpektovanie tých alebo iných morálnych hodnôt. Preto hodnotová orientácia bude ovplyvnená aj týmto faktorom.

³ POPELOVÁ, J.: Etika, Praha 1962.

3. Významný podiel na určitej morálnohodnotovej orientácii individua má časový činiteľ. Najmarkantnejším príkladom je generačný problém alebo rozpor. Generácia otcov má svoj morálny hodnotový systém, ktorý nie vždy zodpovedá spoločenskej skutočnosti a býva v rozpore s morálnohodnotovým systémom detí. Často sa tento stav charakterizuje ako rozpor medzi starým a novým, rozpor medzi dvoma morálnohodnotovými systémami. Pritom nemusí ísť vždy len o tento generačný problém. Existujú aj také situácie, pri ktorých niektoré morálne hodnoty už nezodpovedajú skutočnému stavu, zabúda sa na ne, niektoré zase zostávajú v platnosti a stávajú sa brzdou duchovného vývoja spoločnosti, alebo vznikajú nové morálne hodnoty, ktoré nie sú ešte dostatočne vyjasnené a nemajú svoje relatívne stále miesto v morálnohodnotovom systéme spoločnosti. Celú túto variabilnosť morálnohodnotového systému ovplyvňuje práve časový faktor a určuje tak, ktorá morálna hodnota sa bude aktualizovať v morálnom konaní individua.

Z doteraz povedaného vyplýva, že i keď nemožno absolútne identifikovať jednotlivé činitele v ich čistej podobe, ktoré určujú výber morálnych hodnôt pre ich aktualizáciu, predsa však spomenuť tri faktory podstatne podmieniajú a určujú nielen ich realizáciu v konkrétnom živote, ale aj morálnosť daného individua a v konečných dôsledkoch aj morálny stav spoločnosti. Zmena môjho sociálneho alebo iného spoločenského zaradenia, zmena môjho cieľa, doba, v ktorej žijem, majú za následok zmenu môjho hodnotového systému. A práve preto veľmi ťažko možno hovoriť o večnom, jedinom a pre všetky individua platiacom systéme morálnych hodnôt.

Čiastočné objasnenie niektorých problémov, ktoré sme si uviedli, vedie nás k záveru, že keď máme riešiť otázku vzťahu morálnych hodnôt a vedeckotechnickej revolúcie, nemôžeme sa pridržať tradičného metafyzického prístupu k tomuto problému. Naopak, dôkaz, že morálne hodnoty majú svoj pôvod v seberealizačnom procese človeka, ktorý sa uskutočňuje v novom civilizačnom procese, a zdôraznenie, že hodnotová orientácia človeka je v priamej závislosti od tohto nového civilizačného procesu, dáva marxistickej etike možnosť preklenúť priepasť medzi týmito dvoma javmi spoločenskej skutočnosti.

Súčasne je však toto konštatovanie aj upozornením pre každú morálnu teóriu, aby sa zbavila snahy vypracovávať apriori systém morálnych hodnôt, pretože tak sa jej nikdy nepodarí zodpovedať otázky, ktoré sú imanentne ľudské a ktoré trápia človeka v každom čase.

МОРАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ

Барбора Главова

Современная техническая цивилизация, ставшая не только фетишом настоящего века, но и спасительным ответом на проблемы человечества, забывая о своем творце, создает для него часто нечеловеческие, даже парадоксальные ситуации. Поэтому человек все настойчивее начинает ставить вопросы о смысле своей жизни, о собственной ценности, о своем месте в мире техницизма. Он возвращается к собственно человеческим проблемам, которые для него являются большим вопросом, чем полет в неизвестный космос. Уже

сам факт осознания этой проблемы означает стремление к ее решению. Общественнонаучные дисциплины, пытающиеся решать эти имманентно человеческие проблемы, особенно в современном капиталистическом мире, отвечают на эти вопросы в большей мере пессимистически, чем оптимистически. Многие ответы, по существу, сходятся во взгляде, что научно-техническая революция оказывает деструктивное, неблагоприятное влияние на человека, что она разрушает, уничтожает, разлагает культурные традиции и все духовное, что создало человечество на протяжении своей истории, что она отвергает моральные ценности, которые в течение веков были руководством к действию и определяли поведение человека, те ценности, которые являлись выражением его нравственности. Каково же отношение марксистской этики к этой проблеме?

Наиболее существенным шагом марксистской моральной теории на пути к решению отношения моральных ценностей и научно-технической революции будет не только аналитическое овладение этими двумя полюсами данного отношения, но прежде всего она должна избавиться от традиционного дуализма, который ставится между моральными ценностями и мир техники в самом широком смысле слова. Если бы мы остались при традиционных рассуждениях, о которых говорил уже Джордж Местен, когда один полюс отношения — ценности — будет для нас компонентом неизменным, постоянным, а второй полюс этого отношения — современная техническая цивилизация — компонентом, постоянно изменяющимся, динамическим, то нам никогда не удастся преодолеть этот дуализм. Для марксистской этики, которая применяет закономерности исторического материализма и диалектический метод, создаются исключительно большие возможности для преодоления пропасти между этими двумя явлениями действительности. Для этого она прежде всего должна обратить внимание на два вопроса: на происхождение моральных ценностей и на морально-ценностную ориентацию человека.

Если в настоящее время наше социалистическое общество стоит на пороге научно-технической революции и новой цивилизации, которая специфически отличается от предшествующих цивилизаций, то здесь создаются также специфические условия для возникновения моральных ценностей. Эта специфичность означает, во-первых, то, что здесь создается принципиально неограниченное поле для их возникновения; во-вторых, научно-техническая революция, революционизируя субъект к созданию ценностей, одновременно предоставляет ему также возможность создавать их с точки зрения целей и идеалов, которых должна достичь данная цивилизация. И не только это. Если вопрос возникновения моральной ценности является и вопросом ее выбора, то научно-техническая революция именно своей динамикой создает намного более оптимальные и потенциально „более объемистые“ возможности для этого выбора, чем цивилизация до нее. Возникновение моральных ценностей как антропологических и социально-общественных феноменов необходимо искать в процессе научно-технической революции, потом отношение между их возникновением и новым цивилизационным процессом нельзя уже объяснять дуалистически.

Если моральные ценности реализуются посредством деятельности, действия человека, то и вариативность ценностной ориентации современного человека необходимо искать в динамичности этого нового цивилизационного процесса, для которого старая, традиционная иерархия ценностей является недостаточной. Закономерности, имеющие силу в новом цивилизационном процессе, в конечном итоге будут детерминировать и нравственность современного человека. Поэтому нельзя не принимать во внимание этой обусловленности и придерживаться традиционного, противоречивого понимания взаимоотношения между моральными ценностями и новым техническим цивилизационным процессом.

MORAL VALUES AND THE SCIENTIFIC-TECHNOLOGICAL REVOLUTION

Barbora Hlavová

Modern technological civilization that has become not only a fetish of this century but also a salutary response to the problems of mankind, having forgotten its creator it produces often inhuman, even paradoxical situations for him. That is why man begins to ask more and more

urgent questions about the sense of his life, about his own value, about his place in the overtechnicized world. He returns to his own human problems that represent a bigger question mark for him than a flight into the unknown universe. The very fact of realizing this problem means an effort for its solution. The answers of the social sciences that try to solve these immanent human problems, especially in the contemporary capitalist world, are more pessimistic than optimistic and many of them coincide, in substance, in the opinion that the scientific-technological revolution has a destructive, unfavourable effect upon man, that it demolishes, destroys, corrodes the cultural traditions and everything spiritual that mankind had created during its history, that it reprobates the moral values that had been a guidance for action and conduct of man for centuries, those values that had been the present of his morality. What is the Marxist ethics' attitude to this problem?

The most essential step of the Marxist moral theory towards the solution of the relation between moral values and the scientific-technological revolution will be not only an analytical possession of these two poles of the given relation, but first of all it will have to get rid of the traditional dualism that is put between the moral values and the world of technology, in the broadest sense of the word. If we remained at the traditional consideration which had been mentioned by George Mesthene where one pole of the relation — the values will be for us a constant, unchangeable component and the other pole of the relation — the modern technological civilization will be the continuously changing, dynamic component then we will not succeed in surpassing this dualism. For the Marxist ethics that applies the regularities of historical materialism there arise quite great chances for bridging the gap between these two phenomena of reality. The precondition of this act is to take notice, first of all, of two questions: the origin of moral values and the moral-value orientation of man.

If our socialist society is standing today on the threshold of the scientific-technological revolution and of a new civilization that is specifically different from the preceding civilizations, then there are created also specific conditions for the origin of moral values. This specificity means on the one hand that an unlimited scope for their origin is being principally opened, and on the other hand — if the scientific-technological revolution revolutionizes the subject towards the creating of values, it gives him at the same time an opportunity to create them with respect to the aims and ideals that this civilization is to achieve. And not only that: if the question of the origin of moral value is also the question of choice, then the scientific-technological revolution just by its dynamism creates a much more optimal and potentially more „voluminous“ advantages for this choice than the previous civilizations. The origin of moral values as anthropological and social phenomena is to be searched in the process of the scientific-technological revolution and then the relation between their origin and the new civilization process can no longer be explained dualistically.

If moral values are realized by a deed, by human acting, then the variability of value orientation of man of our time is to be searched in the dynamism of this new civilization process for which the old, traditional hierarchy of moral values can in no case be sufficient. The regularities valid for the new civilization process will at last determine also the morality of contemporary man. It is, therefore, impossible not to take into account this conditionality and to stick to the traditional, contradictory comprehension of the relation of moral values and of the new technological civilization process.